

MÄLESTUSED HELILINDIL TARTU ÜLIKOOLI AJALOO ALLIKANANA

Hillar Palamets

"Iga inimene, viimane kui üks, kannab alaliselt enesega ühes suurt arhiivi," ütles akadeemik Hans Kruus kodu-uurijatele peetud raadioloengus 1970. aastate alguses ja lisas: "Selles asuvad säilitusühikud on mälestused. Selle arhiivi käibiv nimetus on mälu." /1/. Viimastel aastatel on ikka enam jõutud arusaamani, et ka inimese mälu on hinnatav kultuuriväärtus, mida tuleb hoida ja säilitada. Tänu sellele on tunduvalt suurenenud huvi suuliste mälestuste kui ajaloo allika vastu. Eriti hinnatavad on suulised mälestused selliste sündmuste või perioodide uurimisel, mille kohta käiv dokumentaalne materjal on lünklik või puudub hoopis, kirjutatud meenutusi on aga õige napilt, kuna pole peetud vajalikuks neid paberile panna kas mugavuse tõttu või kaalukamatel põhjustel.

Tartu ülikooli uemas ajaloos on selliseks perioodiks Suur Isamaasõda, eelkõige rinde üleminek Tartust ja ülikoolist 1941. a. suvel ja 1944. a. sügisel ning nõukoguliku ülikooli tegevuse taaselustamine 1944/45. õppeaastal. See oli aeg, mil kirjalike materjale tootev ja säilitav bürokraatlik süsteem oli kas lagunemas või lagunenu, uus süsteem polnud aga jõudnud veel kujuneda. Pealegi oli osa vähesest kirjalikust materjalist sõjakeerises kas hävinud või laiiali pillutatud. Siin saame abi suulistest meenutustest. Ülikooli inimestele olid lahingutegevusega ja sõjavarju otsimisega seotud dramaatilised seigad seadavõrd emotsionaalselt mõjusad, et asjaosalised suutsid neid ka aastakümneid hiljem küllaltki detailselt ja täpselt meenutada.

Hinnata tuleb sedagi, et suulised mälestused annavad omaaegset olustikku edasi sageli hoopiski ilmekamalt, kui see peegeldub muudes allikates. Arhiividokumendid ja ametlik kirjavahetus kajastavad toimunut küllaltki lakooniliselt ja ametkondlikult. Sageli näitavad need materjalid üksnes lõppresultaati, mitte aga teid, mõtteid ja kahtlusi, mida mõõda resultaadini jõuti. Just meenutustes võivad esile tulla vähetuntud asjaolud, kui asjaosalised kõnelevad ka alternatiivsetest võimalustest ning teguritest, mis kas soodustasid või takistasid otsuse langetamist ja selle elluviimist. Just siin tulevad esile inimestevahelised sümpaatiad ja antipaatiad, omaaegsete te-

gelaste mõtteviis ja tegutsemise loogika.

Paljutki igapäevasesse olmesse puutuvad peeti omal ajal (ja peetakse praegugi nüüdisaja suhtes) sedavõrd üldtuntuks ja ajaloo seisukohalt tähtsusetuks, et seda laadi materjali ei väevutud kirja panema. Aga ka need seigad ja detailid võivad olla küllaltki olulised, kui tahame saada perioodist igakülgset tõe truudust ja ülevaatliku pildi.

Selle positiivse kõrval ei maksa aga unustada, et nii kirjalikele kui suulistele meenutustele on omased mitmed tõsised puudused. Meenutamisel esineb paratamatult ebatäpsusi, sündmused kipuvad segi minema, ühte sulama, üksikasjad moonduma. Mälestused on juba oma loomult subjektiivsed, teinekord lausa egotsentrilised. Neile ebakohtadele juhtis tähelepanu ka ajaloodoktor Hans Kruus, kes ütles oma raadioloengus: "Oldagu mälestuste kirjutamisel, samuti nende kasutamisel ajaloo allikana äärmiselt ettevaatlik ja valvel ning teostatagu nende puhul igakülgset kontrolli, analüüsi, kriitikat, võttes selleks appi kõiki võimalikke kõrvalallikaid /.../. Arvesse tulevad siin inimälu ebakindlus, heitlikkus, mõistuse küündimatus näha olukordi, sündmusi ja inimesi teisisi kui mälestuste kandja enda elukünka pealt. Nii põhjustavadki need asjaolud eksimusi mälestustes. Eriti sagedased on need eksimused sündmuste aja ja ruumi suhtes. Samuti käsitletud olukordade ja nähtuste segiajamises ning mitteküllaldaselt selges esitamisises ja piiritlemises. Nii kujunevadki mälestused sageli omaviisiliseks kõverpeegliks, mis ei kujuta elu, selle nähtusi ja nende arengut vajaliku selguse ja täpsusega tõelisusele vastavalt.

Aga kõige põrutavamalt esineb mälestuses võltsing, mis muidugi on tahteline ja vastava inimese poolt tavaliselt teatavaid sihilikke eesmärke taotleb." /2/. Võltsingu näitena tõi akadeemik 1920. a. kevadel Kremli territooriumil toimunud kommunistlikust laupäevakust osavõtnute mälestused, kus kümned inimesed kinnitasid, et just nemad olla koos V.I. Leniniga rasket palki tassinud.

Meie ülikooli minevikku puudutavate suuliste meenutuste täpsustamisele aitavad (seda just sündmuste dateerimisel) kaasa tolelaegsed ajalehed ning mõne õppejõu poolt tehtud kirjalikud märkmed või päeviku ülestähendused. TRÜ Teadusliku Raamatukogu käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnas säilitatakse professor Herbert Normanni ja dotsent Richard Kleisi päevikuid ja märkmeid, mis aitavad nii sõjaaegseid kui sõjajärgseid meenutusi hästi dateerida /3/.

Vajadus suuliste meenutuste kogumiseks muutus eriti aktuaalseks seoses kahe tähtpäeva - Tartu ülikooli 350. aastapäeva (1982) ja Suures Isamaasõjas saavutatud võidu 40. aastapäeva (1985) lähenemisega. TRÜ ajalugu puudutavates materjalides nii arhiivides kui raamatukogudes ilmnemise kohati õige suured lüngad. Neid puudujääke võimaldasid teatud määral korvata 1940. aastatel

Ülikoolis töötanud või õppinud inimeste mälestused. Osa veterane (Lydia Roots, Juhan Peegel, Oie Reintam, Sulev Jänes jt.) olid nõus oma mälestusi paberile panema. Kaugelt suurem osa veterane aga kinnitas, et neil ei ole töö kõrvalt mahti mälestuste fikseerimiseks või et neil puuduvad sellelaolise kirjatöö tarvis kogemused. Küll olid nad nõus tulema mikrofoni ette ja meenutama vaba vestluse käigus ülikooli ajaloo seisukohalt huvipakkuvaid perioode ning hiljem redigeerima üleskirjutusi hellilindilt.

Nii salvestasime ülikooli juubeli eel aastatel 1979 - 1982 30 veterani meenutusi. Nende hulgas oli ülikooli juhtivisikuid (prorektorid K. Taev, H. Haberman ja A. Otsavel; õppeosakonna juhataja A. Kipper, majandusosakonna juhataja S. Nõmmik; dekaanid R. Kleis ja F. Kudu; ühiskondlike organisatsioonide liidrid T. Krigul ja J. Parts); õppejõude (P. Ariste, E. Ertis, V. Ernits, E. Karu, J. Laidvere, S. Laanes, E. Laugaste, L. Leesment, J. Tammeorg, V. Vaga), aga ka toleaegseid üliõpilasi (G. Arro, K. Gross, J. Kahk, E. Kukk, L. Metsar, A. Muller, N. Sachris, N. Toots, A. Tolk). Ülikooliga vähem seotud isikutest lindistasime Tartu operatiivgrupi liiget Alma Selget ja kauaaegset linnaarhitekti Arnold Matteust.

Suuliste mälestuste salvestamine hoogustus uuesti aastatel 1984 - 1985. Nüüd koondus peamine tähelepanu ülikoolis töötavatele Suure Isamaasõja veteranidele, keda 1985. a. kevadel oli rivis veel üle 80. Kuigi nende meenutused ei kajasta otseselt sõja-aastatel ülikoolis toimunut, on sel materjalil teatud tähtsus ka ülikooli ajaloo aspektist. Nii saame paremini mõista nende meeste ja naiste töökspidamiste, elu- ja tööstiili kujunemist suure sõja katsumustes, kes seisid nõukoguliku Tartu ülikooli taastajate ja edasiarendajate esiridades.

Võimalikult mitmekülgsete meenutuste saamiseks palusime mikrofoni ette erinevates väeliikides teeninud ja erinevatel rinnetel võidelnud veterane. Tänu sellele kajastuvad veteranide mälestustes Suure Isamaasõja algusperiood Eesti territooriumil (Z. Saar, J. Raid, E. Laasik, T. Ilomets), Leningradi kaitsmine ja blokaad (A. Koop, L. Stolovits), töö ja elu tööpataljonides 1941 aasta lõpul (E. Laasik, M. Kull, T. Ilomets), Eesti rahvuslike väeosade moodustamine ja väljaõpe Uraalides ning lahingud Velikije Luki all (J. Peegel, E. Laasik, A. Jannus, A. Kullman), töö Nõukogude tagalas (H. Moosberg, E. Laasik), osavõtt Eesti NSV vabastamislahingutest (A. Koop, A. Jannus, E. Kaitsa), teenistus Eesti Laskurkorpuse tagavarapolgus (J. Peegel, E. Kaitsa).

Mõnigi ülikooli sõjaveteran sõdis Eestist õige kaugele jäänud rinnetel. V. Kilk meenutas pikka ja rasket taandumisteed Lõunarindel Kaukasuse eelahelikeni ja sellele järgnenud vastupealetungi, mis viis ta läbi Poola Berliini. Fašistliku Saksamaa pealinna jõudis ka raske-suurtükiväe sidemees J. Lotman. Noor lennuväetehnik

M. Kotik oli 1943. a. suvel Kurski kaarel ja kaks aastat hiljem võttis osa võiduparaadist Moskvast.

Mälestuste salvestamine ja sellele järgnev mahakirjutamine helilindilt nõuab küllaltki palju aega. Seene kogemus näitab, et ühe masinkirjas lehekülje saamiseks kulub 2 - 3 tundi. Selle töö etapid on järgmised:

1. Mälestustekandjate väljaselgitamine. Tavaliselt leiame sündmustest osavõtjate nimed omaaegsest ajakirjandusest või ka arhiivimaterjalidest. Sageli aga annavad soovitusi või vähemalt vihjeid meenutajad helilindistuse ettevalmistamise või läbiviimise käigus. ("See mees peaks teid huvitavast küsimusest mõndagi lähemalt teadma, oli temagi sündmuste kaasosaline" jne.).

2. Nõusoleku saamine lindistamiseks ja temaatika osas kokkuleppimine. Põhimõttelise nõusoleku saamine ei ole just raske (siiski leidub ka neid, kes keelduvad "Oh, mis nüüd mina, küsige ikka tähtsamatelt tegelas-telt!"), keerukam on leida lindistamiseks sobiv päev ja kellaaeg. Teinekord jääb nõusoleku saamise ja

3. lindistamise ajas kokkuleppimise vahele mitu kuud. See polegi halb - mälestustekandjal on nüüd aega rahulikult järele mõelda ja teatud ettevalmistustööid teha, täpsustades kirjalike märkmete abil mitmeid seiku

4. Meenutuste lindistamine toimub TRÜ helistuudios, mis asub Ülikooli tänav 18^a õppehoones õpetehnika osakonna ruumides. Tavaliselt lindistame keldrikorraldusel paikneva fonoteegi vaikselt kõrvalruumis, kuhu ei kosta töö- ega tänavamüra. Osa meenutajaid tuleb lindistamisele kodus kirjapandud tekstiga ja loeb selle mikrofonile ees ette. Sellise lindistuse resultaat jääb kaunis kesiseks. Hoopis paremaid tulemusi annab mikrofonile ees toimuv vaba vestlus. Kui mälestustekandja just tahab oma teksti lugeda, siis ei maksa sellele vastu vaielda. Luge-misele järgneva aega tingimata vestlus, intervjuueerija küsimustele vastamine või üldreeglina kujuneb tunduvalt teabeküllasemaks ja isikupärasemaks kui eelnenud "ametlik osa".

5. Teksti mahakirjutamine helilindilt peaks toimuma nii, et võimalikult säiliks meenutaja keele ja stiili eripära, ütlemise mahlakus. Siiski ei ole otsustarbekas sõnasõnaliselt täpne stenogramm, kuna kirjalikus tekstis annab paljutki tihendada, kordumisi vältida, parasiitsõnadest vabaneda, materjali esitada kindlas loogilises või kronoloogilises järjekorras. Mahakirjutatud teksti käsikiri esitatakse meenutajale

6. tutvumiseks ja autoriseerimiseks. Mälestuste kandja viib teksti vajalikud korrektiivid, täpsustused ja täiendused, kui peab vajalikuks, tõmbab mõned lõigud maha ja annab sel viisil redigeeritud teksti intervjuueerijale tagasi

7. masinkirjas paljundamiseks. Mustandkäsikirjad lüüakse ümber neljas eksemplaris. Meenutaja loeb puh-tandkäsikirja veel kord läbi, allkirjastab ja märgib sinna juurde kuupäeva. Üks meenutuste eksemplar jääb talle.

8. Viimane etapp seisneb mälestuste koondamises temaatilisteks kogumikeks ja kõitmisel ühede kaante vahele. Selliselt vormistatud mälestustekogumikud antakse hoidmiseks ja kasutamiseks TRÜ Teadusliku Raamatukogu käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonda ning TRÜ ajaloo muuseumi.

Seni on ülalkirjeldatud viisil valminud neli kogumikku, mis sisaldavad kokku 76 meenutust 938 leheküljel. Sellele tööle on kulunud vähemalt 2000 tundi. 49 meenutust on saadud helilintidelt mahakirjutamise teel, 27 kirjaliku tekstina meenutajalt. Valmimisel on viies kogumik teemal "Üliõpilaselu ja olme 1940. ja 1950. aastatel". Valminud on järgmised kogumikud:

"Mälestusi Tartu Riiklikust Ülikoolist 1940 - 1947" 24 artiklit 241 leheküljel. Tartu 1981.

"Usinuses ja kasinuses". Materjale TRÜ ühiselamutest aastatel 1946 - 1952. 11 artiklit 201 leheküljel. Tartu 1982.

"Sõjakeerises". TRÜ kollektiivi liikmete mälestusi Suure Isamaasõja rinnetelt ja Nõukogude tagalast. 22 artiklit ja 5 lisa 265 leheküljel. Tartu 1985.

"Murranguline veerandsajand". Mälestusi Tartust ja siinsest ülikoolist XX sajandi 2. veerandil. 19 artiklit 231 leheküljel. Tartu 1987.

Oppejõudude ja omaaegsete üliõpilaste meenutusi on hakanud helilindistama ka ülikooli arhiivi töötajad. Kokkuleppe kohaselt lindistavad nemad mälestusi Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli perioodist, s.t. aastatest 1919 - 1940. 1983. aastast peale on magnetlindile jäädvustatud Paul Ariste, Aleksander Elango, Harald Habermani, Leo Leesmendi, Eduard Laugaste, Rudolf Põldmäe ja Karl Taevi mälestusi. Need mälestused säilivad helilindil, ümberkirjutamiseni ei ole veel jõutud.

Järgnev nimestik annab ülevaate allakirjutanu poolt aastatel 1979 - 1987 insener Voldemar Kiisi abil lindistatud ja hiljem tekstidena vormistatud meenutustest, mille helilindid asuvad TRÜ helistuudio fonoteegis.

**Tartu Riikliku Ülikooli heliarhiivis säilitatavate helilintide
nimekiri (seisuga 1. mai 1988),
mis sisaldavad meenutusi Tartu Ülikoolist ja siinsest
Üliõpilaskonnast**

Iga lindi juurde on märgitud salvestuse kuupäev, edasi salvestuse pikkus minutites, salvestuse kiirus (cm/sek) ja number.

- Ariste, Paul.** Tartust Lähtrusse, Lähtrust Tartusse. Meenutusi ülikooli varade evakueerimisest Läänemaale 1944. aasta sõjasügisel. 22.01.1980. 40 - 38 - 1/301.
- Arro, Guido.** Õppetööst ja isetegevusest. Arstiteaduskonna üliõpilaste meenutusi 1940. aastate teisest poolest. 12.11.1979. 30 - 38 - 279.
- Ernits, Villem.** Tartust, ülikoolist ja maailmast. Meenutusi noorusest, õpingutest ülikoolis enne I maailmasõda, karskusetööst kahe maailmasõja vahel. 12.06.1979. 40 - 38 - 42.
- Ertis, Eduard.** Leningradi Riiklikust Ülikoolist Tartu Riiklikku Ülikooli. Noore õppejõu meenutusi tööleasumisest Tartusse 1944. a. sügisel ja 1944/45. õppeaastast. 12.04.1979. 15 - 38 - 39.
- Gross, Kadri.** Kui me arstideks õppisime. Arstiteaduskonna naisüliõpilase meenutusi aastatest 1944 - 1950. 12.06.1979. 15 - 38 - 35.
- Haberman, Harald.** Õppetööd korraldamas ja juhtimas. TRÜ õppeprorektori meenutusi õppetöö korraldamisest 1944/45. õppeaastal ja hiljem. 22.03.1979. 50 - 9 - 123.
- Ilmjärv, Erich.** Kaugõppijana ajalugu õppimas. Ajaloo osakonna kaugõppe üliõpilase meenutustest 1950. aastatel. 22.04.1984. 45 - 9 - 98.
- Ilmjärv, Erich.** Lastekoduga Kaagverest Magnitogorskisse. Noore kasvataja meenutused evakuatsioonist 1941. a. suvel ja elust tagalas 1942. aastal. 22.03.1984. 40 - 19 - 89 ja 30 - 19 - 90.
- Ilmjärv, Erich.** Miinipildurina Suures Isamaasõjas. Sõjapälestusi Eesti laskurkorpusest aastatel 1942 - 1945. 22.04.1984. 45 - 9 - 97.
- Ilomets, Tullio.** Keskkooliõpingist Eesti laskurkorpusesse. Kutsealuse meenutusi Suure Isamaasõja algusperioodist ja elust laskurkorpuses. 09.09.1985 ja 30.09.1985. 45 - 19 - 112; 18 - 19 - 113; 45 - 19 - 114; 15 - 19 - 115 ja 70 - 9 - 117.

- Jaanus, Arnold.** Rindemehena Suures Isamaasõjas. Meditsiinitöötaja sõjameenutusi. 25.04.1985. 30 - 9 - 151.
- Kaalep, Ain.** Filoloogiaüliõpilase meenutusi aastatest 1946 - 1951. Tolleaegsetest õpingutest ja kirjanduselist ülikoolis. 27.10.1986. 60 - 9 - 157.
- Kadastik, Heiti.** UTÜ loomise aegadest. Arstiteaduskonna üliõpilane, Üliõpilaste Teadusliku Ühingu aktivist meenutab selle ühingu loomist 1947. aastal ja tegevust järgmistel aastatel. 27.10.1986. 45 - 9 - 158.
- Kahk, Juhan.** Üliõpilasena ja ajakirjanikuna sõjajärgses Tartus. Ajalooüliõpilane ja "Postimehe" kaastööline jutustab aastatest 1946 - 1951. 10.09.1979. 30 - 9 - 17.
- Karu, Elmar.** Tartu ülikooli närvi- ja vaimuhaiguste kliinik Suure Isamaasõja perioodil. Meenutab selle kliiniku juhataja. 11.04.1980. 30 - 38 - 306.
- Kiik, Vladimir.** Kaukaasiast Berliinini. Kaukaasia eestlastest rindemehe meenutusi Suurest Isamaasõjast - taandumisest Moldaaviast Kaukaasia eelahelikenäi ja sellele järgnenud pealetungist läbi Poola Berliinini. 06.03.1984. 55 - 9 - 86.
- Kipper, Aksel.** Õppetööst üldse ja füüsika õpetamisest eraldi. Õppeosakonna ülema meenutusi õppetöö korraldamisest ülikoolis 1944/45. ja järgmisel õppeaastal. 24.09.1979. 10 - 38 - 39.
- Kleis, Richard.** Meenutusi ajaloo-keeleteaduskonnast 1944/45. õppeaastal. Õppejõu ja dekaani mälestusi. 7.10.1979. 10 - 9 - 16.
- Kongo, Agu.** Koos üliõpilastega uudismaal vilja koristamas. 10.03.1982. 30 - 38 - 335; 19.03.1982. 30 - 38 - 335.
- Konks, Jaan.** Kuuskümmend aastat pedagoogilisel tööl. Õpetaja mälestusi tööst Vee valla algkoolis, õpingutest Tartu ülikoolis 1920. aastatel, ajaloo õpetamisest Tartu gümnaasiumides ja Tartu II Keskkooli direktoriametist 1940/41. aastal. 04.11.1985. 55 - 19 - 108.
- Konks, Jaan.** Nõo algkoolist Tartu ülikooli. Mälestusi aastatest 1942 - 1945. 30.05.1984. 45 - 19 - 108 A.
- Konks, Jaan.** Koolipoisi mälestusi I maailmasõja aegsest Pärnust (rõhuga 1917. a. sündmustel). 10.10.1986. 40 - 9 - 130.

- Koop, Arnold.** Tuhat päeva Suure Isamaasõja aegses Leningradis. Punalipulise Baltimere laevastiku madruse meenutusi Suure Isamaasõja algusest ja Leningradi blokaadist. 09.11.1983. 40 - 38 - 218 ja 35 - 38 - 219.
- Koop, Arnold.** Leningradist Kuramaale. Eesti Laskurkorpuse võitleja mälestusi lahingutest Saaremaal ja Kuramaal 1944. a. sügisest 1945. a. kevadeni. 06.02.1984. 40 - 19 - 83 ja 35 - 19 - 84.
- Kotik, Mihhail.** Sõjast psühholoogi pilguga. Praegusepsühholoogiaprofessori, sõjaaegse lennutehniku meenutusi lahingutest Kurski kaarel ja võiduparaadist Moskvas. 13.04.1985. 20 - 9 - 107.
- Krigul, Teodor.** Teenistujate ametiühingu tegevusest 1944/45. õppeaastal. Meenutab TRÜ teenistujate ametiühingu esimees. 30.10.1979. 40 - 38 - 271.
- Kroll, Linda.** Ülikoolist ja üliõpilaselust XX sajandi alguses. 1983. 40 - 38 - 190.
- Kudu, Fréd.** Kehakultuurlased alustasid. 1944/45. õppeaastat meenutab kehakultuuriteaduskonna noor dekaan. 12.11.1979. 40 - 38 - 280.
- Kukk, Erich.** Viis aastat vanas Tiigis. Üliõpilase meenutusi elust Tiigi, 78/80 asunud ühiselamus aastatel 1948 - 1953. 18.03.1982. 70 - 38 - 426 B.
- Kull, Mart.** Meditsiinitöötajana Punaarmees ja Läänemaa operatiivgrupis. Mälestusi aastatest 1941-1945. 21.05.1985. 55 - 9 - 109.
- Kullaste, Maimu.** Minu vend Eduard Maksa. Mälestusi TRÜ komsomolisekretärist 1941. a. 21.05.1985. 25 - 9 - 110.
- Kullman, Anu.** Rindeõena Suures Isamaasõjas. Leen Kullmani TRÜ-s ajalugu õppinud kaksikõde meenutab Suure Isamaasõja sündmusi, Velikije Luki ja Saaremaa lahinguid. 28.10.1983. 45 - 19 - 71 ja 15 - 19 - 72.
- Laanes, Selma.** Evakuatsioonist ja reevakuatsioonist. Arstiteaduskonna evakueerimisest Haapsallu 1944. a. sügisel ja selle tagasitoomisest Tartusse. 22.01.1980. 90 - 9 - 19 ja 30 - 38 - 300.
- Laasik, Endel.** Sõja neli tahku. Hilisema TRÜ õigusteaduste professori meenutusi Suurest Isamaasõjast, kus ta oli kutsealune, võitleja Velikije Luki all, haavatu ja sõjainvaliid. 27.06.1984. 45 - 19 - 100 ja 40 - 19 - 101.

- Laidvere, Johannes.** Kehakultuuriteaduskonna prodekaani mälestusi õppetööst esimestel sõjajärgsetel aastatel. 10.10.1980. 30 - 38 - 330.
- Laugaste, Eduard.** Meenutusi Isamaasõja aastatest. Eesti Rahva Muuseumi töötaja E. Laugaste meenutab sõjaaegset Tartut ja muuseumi varade evakueerimist 1944. a. 11.04.1980. 40 - 38 - 305.
- Lepik, Ülo.** Meenutusi TRÜ matemaatika osakonnast esimestel sõjajärgsetel aastatel. 16.03.1987. 50 - 9 - 155.
- Leesment, Leo.** Meenutusi 1944. a. sügisest. Õigusteaduskonna õppejõud meenutab TRÜ taas tööle hakkamist. 05.10.1979. 30 - 38 - 40.
- Liim, Allan.** 1948. aasta esmakursuslase meenutusi. Meenutab 1948. a. sügisel TRÜ ajaloo osakonda astunu. 10.10.1986. 50 - 9 - 183.
- Lotman, Juri.** Suurtükiväelasena suures sõjas. Mälestuskilde teenistusest Punaarmees ja osavõttust Suurest Isamaasõjast aastatel 1939-1945. 13.04.1985. 20 - 9 - 108.
- Lumiste, Ülo.** Tartu Riiklikus Ülikoolis matemaatikat õppimas aastatel 1947 - 1952. 13.03.1987. 40 - 9 - 153.
- Maaroos, Irene.** Õigusteaduskonna üliõpilasest TRÜ teaduslikuks sekretäriks. Meenutusi õpingutest ülikoolis 1930. aastatel ja tööst rektoraadis sõjajärgsel perioodil. 06.02.1984. 40 - 38 - 216 ja 20 - 19 - 82.
- Martinson, Karl.** Tartu - Haapsalu - Tartu. Ülikooli töömehe poja meenutusi okupatsiooniaegsest Tartust ja ülikooli evakuatsioonist Haapsallu 1944. aasta sügisel ning reevakuatsioonist. 09.03.1983. 45 - 9 - 51.
- Matteus, Arnold.** Linnaarhitekti meenutusi. Õpingutest Saksamaal 1920. aastatel ja tööst Tartu linnaarhitektina, kus tuli kokku puutuda ka ülikooli ehitustega. 09.02.1981. 40 - 38 - 51.
- Matteus, Arnold.** Meenutusi Tartust Suure Isamaasõja aastatel. Linnaarhitekt meenutab lähemalt Tartut 1944. a. augustis, vabastamislahingute eel. 09.02.1981. 30 - 38 - 51 A.
- Metsar, Leo.** Üliõpilasena sõjaaegses ülikoolis. Meenutab ajalugu studeerinud vabakuulaja aastatel 1942 - 1944. 06.05.1980. 35 - 38 - 309.
- Mitt, Ljubov.** Meenutusi sõjaaegsest Tartust 1941. ja 1944. aastal. Anatoli Miti abikaasa täiendused oma mehe publitseeritud mäletustele. 09.09.1983. 35 - 9 - 76.

- Moosberg, Hilda.** Võitlevas tagalas. Suure Isamaasõja aastatel Nõukogude tagalas töötanud ajaloolase meenutusi. 15.10.1983. 40 - 19 - 63 ja 30 - 19 - 64.
- Muller, Arnold.** Meenutusi ühiselamutest 1946 - 1952. Tiigi 78/80 asunud suure ühiselamu vanem meenutab olmet ja omavalitsust selles ühiselamus. 18.03.1982. 70 - 38 - 426 B.
- Nõmmik, Salme.** Ülikooli majanduselu korraldamas (1944 - 1946). A. Miti järglane majandusala juhataja ametis meenutab. 22.10.1983. 40 - 19 - 67 ja 10 - 19 - 68.
- Oststavel, Ain.** Haldusprorektori meenutusi TRÜ uue raamatukogu ehitamisest 1970. aastatel. 20.01.1981. 55 - 38 - 71.
- Pae, Aleksander.** Sügis 1934 - sügis 1944. Füüsikat õppinud üliõpilase ja hiljem füüsikat õpetanud noore õppejõu meenutusi murrangulisest aastakümnest Tartu ülikooli elus. 14.10.1986. 80 - 9 - 125.
- Peegel, Juhan.** Meenutuskilde sõja-aastatest. Punaarmee võitleja meenutused puudutavad aastaid 1942 - 1945, Velikije Luki lahingut, elu tagavarapolgus Tartus. 14.03.1984. 40 - 19 - 87 ja 30 - 19 - 88.
- Praats, Reet.** Ma olin komandandi tütar. Kastani tänava tütarlaste ühiselamu komandandi tütar meenutab selle ühiselamu olmet aastatel 1946 - 1956. 09.02.1987. 45 - 9 - 156.
- Prints, Olaf.** Matemaatikaüliõpilase meenutusi õpingutest ülikoolis aastatel 1946 - 1951. 16.03.1987. 40 - 9 - 154.
- Pullerits, Rein.** Ühiskondlikus korras tehtud korrastustöödest Tartu ülikooli 350. aastapäeva eel. Meenutab nende korrastustööde üldjuht. 14.01.1984. 55 - 19 - 85.
- Raid, Jaroslav.** Poliittöötajana Suures Isamaasõjas. Metsandust õppinud J. Raid, komsomoliaktivist 1941. aastal meenutab sõjaeelset Tartut, esimest sõjakuud, kaitselahinguid koos Läti Rahvaväe üksustega, Leningradi kaitsmist, tööd Looderinde poliitvalitsuses ja vabastatud Eestis. 15.10.1983. 40 - 19 - 65; 30 - 19 - 66 ja 09.11.1983. 40 - 19 - 73; 30 - 19 - 74.
- Raudsaar, Hugo.** Astronoomiat õppimas (1944 - 1950). Astronoomiale spetsialiseerunud üliõpilase meenutusi õpingutest ja tööst Tartu tühetornis. 01.10.1986. 35 - 9 - 150.

- Ritslaid, Valdek.** Metsateaduskonna tegevusest esimestel sõjajärgsetel aastatel. Suurest Isamaasõjast tulnud õppejõud meenutab metsatööstuse osakonna rajamist ja tööle hakkamist Tartu Riikliku Ülikooli juures. 10.09.1979 40 - 9 - 17.
- Ross, Maimo.** Matemaatikatudengina Kastani tänava ühiselamus (1946 - 1951). Üliõpilasolmest ühiselamus ja õpingutest matemaatika erialal. 03.11.1986. 40 - 9 - 124.
- Rulli, Ants.** Kirurgi meenutusi. Meditsiini õppimisest Tartus aastatel 1930 - 1936, kirurgitee algusest Võrus ja Viljandis, kus ta oli Suure Isamaasõja perioodil, õppetöö korraldamisest ja kliinikutest Maarjamõisas 1945. aastast peale, sõjajärgsete aastate kolleegidest. 28.01.1984. 45 - 19 - 80 A.
- Saar, Zinaida.** Meenutusi Teise maailmasõja ja Suure Isamaasõja algusest. 24.06.1985. 65 - 9 - 111.
- Sachris, Nils.** Üliõpilaselust sõja aastail. 1942. a. sügisel arstiteadust studeerima hakanud üliõpilase meenutusi õppetööst ja üliõpilasolmest nii sõja-aastatel kui esimestel sõjajärgsetel aastatel. 26.05.1980. 40 - 38 - 315.
- Selge, Alma.** Operatiivgrupi liikmena vabastatud Tartus. A. Selge esimesi muljeid ülikooli peahoonest ja aulast 1944. a. augusti lõpul, operatiivgrupi tegevusest veel rindelinnas Tartus. 22.10.1979. 40 - 38 - 272.
- Stolovitš, Leonid.** Ma olin "polgu poeg". Leningradi koolipoisi meenutusi sõja algusest, 1941/42. aasta blokaaditalvest, evakueerimisest üle Laadoga ja "polgu pojaks" olemisest. 09.04.1985. 35 - 9 - 105.
- Taev, Karl.** Rektori täievolilise esindajana Tartu ülikooli organiseerimas. Prorektor K. Taev meenutab esimesi samme ülikooli elu taastamiseks Tartus 1944. a. septembrikuu esimesel poolel. 22.02.1979. 40 - 19 - 61.
- Tammeorg, Johannes.** Meenutusi sõjaaegsest ülikoolist. Noor farmaatsia-assistent meenutab Tartut 1941. a. sõjasuvel, elu okupatsiooniaegses ülikoolis, 1944. a. sügisest evakuatsiooni Haapsallu, tagasitulekut Tartusse ja 1944/45. õppeaastat. 22.02.1980. 30 - 38 - 304.
- Tolk, Arnold.** Üliõpilased sõdurisinelis. Oigusteadust õpinud demobiliseeritu meenutab õpinguid esimestel sõjajärgsetel aastatel. 05.10.1979. 40 - 38 - 41.

- Toots, Nora.** Tütarlaste ühiselamu Vallikraavi t. 9. Inglise filoloogiat õppinu mälestusi ühest TRÜ väikeühiselamust ja õpingutest võõrfiloloogia osakonnas. 12.06.1979. 40 - 9 - 16.
- Tähnas, August.** Spordimehe mälestusi. Maadleja meenutab Suurt Isamaasõda ja Nõukogude tagalat, sõjajärgset ülikooli ja sporditöö taaselustamist Tartus. 30.09.1985. 30 - 9 - 116.
- Vaga, Voldemar.** Tartu, augusti lõpp - septembri algus 1944. Tartu vabastamislahingute ajal Botaanikaaias elanud õppejõu meenutusi. 16.05.1979. 10 - 38 - 39.
- Veski, Asta.** 1944. ja mõnest järgnevast aastast. Ohurünnakust Tartule 26.03.1944, sõjavarjuse olemisest Elvas ja Haapsalus, elust Tartus 1944/45, J.V. Veski perekonna olmest. 15.09.1986. 55 - 9 - 126.
- Vissel, Benita.** Stenografi märkeid. Ülikooli stenografi ja rektori sekretäri meenutusi 40 aastat kestnud tööst Tartu ülikoolis. 10.09.1986. 35 - 9 - 128.
- Võrno, Johannes.** Sõjamälestusi perekonnaarhiivist. Nõukogude armee ohvitser 1941 - 1954, laske-sporditreener ja ülikooli laskespordi õppejõud meenutab. 15.10.1985. 35 - 9 - 122.

Kasutatud allikad

1. H. Kruusi raadioloengu helisalvestus TRÜ helistudio fonoteegis, lint. 149.
2. H. Kruus. Sealsamas.
3. TRÜ Teadusliku Raamatukogu käsikirjade ja haruldaste raamatute osakond, fondid 77 ja 80, säilikud 31 - 54 ja 21 - 26.